

Hetedik Erzsébet

A Madách tértől a Ligetig

Szenvedések negyede

A „Madách házak” klinker-téglás épülettömbje tetszetős látvány. Annak idején Wälder Gyula műegyetemi professzor tervezte a házakat, amelyek egy bizonyos építészeti álomnak voltak első megvalósult hírnökei. A sugárút a régmúlt egyik dédelgetett építészeti elképzelése. Akkoriban a VII. kerületi „slumot” enyhe jobbka-nyarral átvágva, reprezentatív bér-lakásokkal szegélyezett sugárúttal kívánták összekötni a Belvárost a Városligettel.

Sugárút törölve

A diadalív ezt az útvonalindítást szándékozott ünnepélyesebbé tenni. Wälder professzor mindent elkövetett a jó benyomás megteremtése érdekében. Magasházain a függőleges, fölfelé nyújtózkodó jelleg az uralkodó; egyes részeket kiugrat, eljárszik a téglákkal és végül is az addigi vakolt házaktól eltérő, tetszetős formájú, időálló homlokzatot hoz létre. Nem rajta múlt, hogy az Erzsébet sugárútból, amelyet csak később neveztek el Madách Imre sugárútnak, nem lett semmi.

Az akkori szakembergárda, Dános László építészmérnök vezetésével, eget-földet megmozgatott, hogy a terv mihamarabb megvalósuljon, s nem is akármilyen minőségben. Szemük előtt az lebegett, hogy Budapestnek is legyen egy Champs Elysée-szerű útvonala, amelyre majd büszkének lehetnek, de hiába. Nagyobb volt a füst, mint a láng. A kezdeményezők később már maguk sem vették komolyan az ötletet, a szükséges szánáláshoz hozzá sem kezdtek, hagyták beépíteni a tervezett útvonal helyét.

Ami azt illeti, a kezdeményezés nem volt szerencsés. Az Andrássy út mellett erre az új útvonalra akkor még nem volt égető szükség (kisebb volt a forgalom). A sugárutat törölték a tervekben.

A „diadalív” — amelyet közepesen egy ma már leolvashatatlan címer is díszít — aólyan félmegoldás volt. Látványosnak szánták, de hasznos is akartak belőle húzni. Az ívben lakásokat helyeztek el. (Ma a Városerépítési Tervező Iroda foglalja el a helyiségeket.)

A bal oldali „Madách háza” tervezték egy mozi is, de soha nem vetítettek benne filmeket. Még jóval 1945 előtt színházra alakították át. Haladó színháznak számított. Pünköszt Andor művészeti irányítása alatt több, a faszizmussal szembeszegülő, diktatúraellenes darabot láthattak itt a nézők, mint például Pirandello „IV. Henrik”-jét. A háborús idők elmúltával is számos, forró siker-

rű színházi estét (ilyen volt például Steinbeck „Egerek és emberek”-je) élt meg a sohasemvolt mozi. A más célra szánt helyiség berendezései időközben elavultak, korszerűtlenné, működésképtelenné váltak, a felújítást nem lehetett tovább halogatni.

A bezárás után évekig tervezték, építettek. Jelenleg is folyik a munka, kisebb-nagyobb zökkenőkkel. Felhúztak például egy magas zsinórpadlást, egy világító hidat; csak az volt a baj, hogy emiatt a lakók nem láttak ki szobáikból. A színház ugyanis egy belső udvarban helyezkedik el, egyes lakásokat az építkezés során valósággal befalaztak. A felzúdulás az egeket verte, a lakóbizottsággal az élen a tiltakozók megjártak csaknem minden fórumot. Sikerrel. Az acél-felépítményt visszabontták, a belmagasságot csökkentették, észszerűbben helyezték el a szerkezeteket, s azóta nincs „beárnyékolás”.

A környék nyerni fog a jelenlegi kellemetlenségek (évek óta például barakkok éktelenkednek a téren) elmúltával. A „kis Madách”-ból — ha befejeződik az átépítés — korszerű, a legmodernebb követelményeknek megfelelő, építészetileg színvonalas, belvárosi kamaraszínház lesz.

A sugárút tervét a jelenlegi tervezők is törölték, nem is annyira a rajzokból, mint inkább a fejekből, de magát a gondolatot megtartották. A Belváros összekötése a Városligettel — megváltoztatott útvonalon, a forgalom terhelmentesítése céljából — a belső Erzsébetváros és a Terézváros részletes rendezése során valósul meg. Madách Imre út lesz a neve, s balra kanyarítva, szerényebb szélességgel, a mai Majakovszkij utcán át vezet majd.

Király — „detronizálva”

Ezzel tulajdonképpen egy csapásra megoldódik egy régi sérelem is. A jelenlegi Majakovszkij utca (mely 70 évvel ezelőtt a régi Pest egyik főútvonala volt, valaha Király utcának nevezték, ezernyi emlék, hagyomány kötődik hozzá) ismét főútvonallá lép elő. Az a kis rész pedig, mely a Tanács körútól a Teréz templomig húzódik majd, gyalogos bevásárlóutcává alakul át. Ide parányi kis üzleteket, butikokat, bazárszerű elárúsítókat terveznek, mintegy meghosszabbításaként a mai Belváros sétáló utcáinak. (Talán ennek a kis utcanyúlványnak a hajdani — Király nevet is vissza lehetne adni, nem mintha ebben a városban bárki is királypárti volna, sokkal inkább a hagyományokhoz való ragaszkodás jegyében. A helytörténészek ugyanis minduntalan ebbe a névbe botlanak bele, ha a régi Pest életét, kialakulását, múltját faggatják.)

A VII. kerület, az Erzsébetvá-

A LENIN KORÚT

47 százaléka nem komfortos

ros a XVII. századtól mind a mai napig sajátos színtölti, hagyományokban gazdag területe a kialakuló, világvárossá növekvő Budapestnek. Szinte minden házhoz, utcarészletéhez fűződik valamilyen emlék.

Kávéházak világa

Hajdanában virágkertészetek virultak a mai Erzsébetváros területén, majd a századforduló elején hozzáfogtak a telkek árusításához. Vad spekuláció kezdődött, a tulajdonosok mindent be akartak építeni, hogy minél több lakbért szedhessenek. Alig maradt hely az udvaroknak. Ma is látható olyan ház, ahol két párhuzamos függőfolyosó között csak háromméternyi a távolság. Ezért az egész kerületnek nagyon rossz a „benapozása”, ahogy a szakemberek, főként a vitatható magyarsággal mondják.

Sok nehéz, küzdelmes évtized tanúi az itteni építmények, de a krónikában bőven jut hely sikernek is. Színház és irodalom a régi Pesten itt vert legelőszőr tanját. A Síp utcában, majd a Dohány utcában egy ideig Petőfi is lakott. Különben ez a környék volt a kávéházak világa ezernyi történelmi emlékekkel, oly mozgalmas sággal, mint a filmhíradó pergő képei. Bóbits Pétert, az első pesti kávémérőt a hagyomány szerint a kocsmárosok agyonverték az új, olcsó ital miatt. Később mégis egyre-másra nyíltak a kávéházak. Feljegyezték, hogy a Dohány utcában lakó Déryné Széppataky Róza az 1838-as árvíz éjszakáján félelmében kávéért küldött. A kapuciner (kávé, keveske tejjel) a Herein kávéháznak szerzett hírnevet. Ott fogyasztották legelőszőr ezt az italt, ahol ma a Filmmúzeum áll. A Király utcában közlekedő omnibuszok oldalán két keresztbe tett pisztoly rajza függött, jelezvén, hogy a végállomás a Két Pisztoly vendéglő (a mai Engels téren).

E letűnt világ emlékét híven őrzik a levéltárak, könyvtárak sok-sok könyve, visszaemlékezése. A régi Pest életének számtalan mozzanata szüntelenül megújul a

viszaemlékezések, kutatások nyomán.

Csak az épületek nem újulnak meg. Azok avulttan állnak, szürkén, kopottan és gyakran kiábrándítóan elhanyagolt állapotban. Némelyik még magán viseli a 45-ös és 56-os harcok nyomát. Belövések, géppisztolysorozatokat ütött sebek, lehullott vakolat, aládúcolt falak sokasága teszi siralmassá a látványt. Budapest legkopottabb, leginkább elöregedett kerülete a hetedik.

Az elöregedés biológiai értelemben is megállja a helyét. Több mint 30 000 nyugdíjas korú személy él itt; a kerület lakosságának 28 százaléka. A főváros többi kerületében ez az arány 23, az országos átlag 21 százalékos. 1970-ben 110 000 volt az itt lakók száma, jelenleg már csak 93 000. A fiatalok elmennek a lakótelepekre, az öregeket hátrahagyják.

Komfort többnyire csak az utcára néző házrészekben van, hátrább már csak szoba-konyhák találhatók, melléklépcsőkkel, sármás fűtési és tisztálkodási viszonyokkal. (Öreg nének panaszok: azelőtt eljártak a fürdőbe, de amióta felemelték a belépők árát, erre is csak jóval ritkábban telik.) Vannak lakások, amelyekbe sohasem sűt be a nap. A zárt udvarokban megrekedő levegőről pedig jobb nem beszélni.

Mindezek a körülmények számottevő társadalmi feszültséget okoztak a város szívében, hiszen Budapest körül időközben felépült a korszerű lakótelepek gyűrűje, s az itteni lakások komfortban, életkörülményekben már példázák az azt a többletet, amelyre a VII. kerületben lakók mindig is vágytak, sóvárogtak, de balszerencsés helyzetüknél fogva valójában nem számíthattak.

Ez a helyzet mára tarthatatlanná vált. Valamit tenni kellett. A 30-as években az Árkay Nándorféle rendezési terv már érintette nagy vonalakban ezt a problémát, de évtizedeken át nem történt semmi. A felszabadulás után Granasztói Pál elkészítette a főváros első rendezési tervét (a szakemberek mindmáig ezt tartják a valóságos lehetőségekhez legközelebb állónak), de az 1946–47-es évek sanyarú viszonyai között ebből se igen tudtak sokat valóra váltani. Mindenesetre az Erzsébetváros területére építési tilalmat rendeltek el, s ez az épületállomány további leromlásához vezetett.

A múlt év végén elkészült az újabb részletes rendezési terv, ezt jóváhagyták, és egyúttal feloldották az építési tilalmat. A felmérések szerint az épületek közel nyolcvan százaléka ma még megmenthető.

Vinkovits István vezető építész irányításával a BUVÁTI a belső Erzsébetváros és a Terézváros (a Tanács körút, Népköztársaság útja, Nagykörút, Rákóczi út által bezárt terület) adottságait figyelembe véve nagyon sokoldalúan és pontosan beütemezve írta elő a tennivalókat, melyeket a kerületi tanács — a lakossággal történt széles körű megvitatás után — elfogadott.

A megvalósítás módja — szakki-fejezéssel — úgynevezett tömbrehabilitáció. Szántsándékkal nincs szó rekonstrukcióról, mert az egészen mást jelent. Elsőnek a Kazinczy utca, Dob utca, Klauzál tér, Nagydiófa utca, Wesselényi utca által határolt tömböt rehabilitálják. Mit jelent ez? A leglényegesebb szempont: ezen a területen komfort nélküli lakás nem lesz többé. A munka csak kitelepítéssel oldható meg. A lakók nem maradhatnak a lakásokban, miután bizonyos közműveket átmenetileg kikapcsolnak stb. Az építkezés ide-

jén az élet a szóban forgó területen lehetetlenné válik.

Amint az első tömbbéli munkát befejezik, a kerületben még további hat tömböt készítenek elő rehabilitációra. A művelet meglehetősen sürgős, mert ha most nem kezdenek hozzá, 10–15 éven belül nem lesz mit rehabilitálni, csak a dózer csinálhat rendet. A vezetékrendszerek 80–100 évesek, hibamentes működésükre már nem lehet számítani. Az épületeknek is csak a szerkezetük jó, majdnem minden mást fel kell újítani, ki kell cserélni.

A bonyolult, „vezérkari szintű hadműveletnek” nagyon lelkes gárda gyűrközik neki, élén Korda Árpád főigazgatóval, aki az ingatlankezelési és építési főhatóságot képviseli. Szívügyének tekinti e fontos városrész újjászületését Németh Péter is, a VII. kerületi tanács általános elnökhelyettese, aki a kivittel kapcsolatos valamennyi munka legfőbb összehangolója csakúgy, mint Földes István mérnök, a tanács műszaki osztályának vezetője. Utóbbi ebből a témából írta disszertációját „Elavult városrészek rehabilitációja” címmel.

A tanácsnál tudják, hogy az Erzsébetváros ritka kincs, megérdemli a különleges figyelmet. A szakértők sok várost néztek meg előzőleg, ahol a felmerülő problémák hasonlóak voltak. Idehaza Eger, Sopron, Veszprém, Pécs megújulását tanulmányozták kettőzött figyelemmel, külföldön pedig Berlin, az NDK fővárosa szolgált mintául.

A palánk mögött: gettó

Az Erzsébetvárosnak ez a része a második világháború vége felé borzalmas megpróbáltatásokon ment keresztül. Itt volt ugyanis a gettó. A mai ifjabb nemzedék — akármilyen fantáziával rendelkezik is — el sem tudja képzelni az itt lejátszódó borzalmakat, amikor védtelen emberek, főleg öregek és gyermekek ki voltak szolgáltatva hatalmaskodó esztelenek kegyetlenkedésének, örvény gyűlöletének. A gettót hatalmas deszkapalánk kerítette be, amelynek két kapuját csak nyilas pártszolgálatosok léphették át. Olcsó volt az emberélet, nem kellett vele elszámolni. Iszonyúan összezúfolva, ellátatlanul és vad dühvel pusztító gyilkos haramiáktól üldözve éltek itt hónapokig több mint százezeren, míg nem az első szovjet tank elérte és ledöntötte a palánkot. 1945. január 18-át irtak akkor. A gettóba szúfolt üldözöttek pontos száma nem ismeretes, igen sokan éhen haltak, mások életét az önkény oltotta ki. A szabadulás napján a Klauzál tér, a Kazinczy utcai fürdő és számos üzlethelyiség tele volt elpusztult emberekkel, temetetlen holtakkal. Sokan szinte önkívületben keresték szeretteiket a hullahegyek között...

E tragikus és szomorú esemény ugyancsak hozzá tartozik a kerület történetéhez. Európában egyébként ez volt az egyetlen olyan gettó, amelyet még kellő időben sikerült felszabadítani. Az összes többi lakosait kivégezték vagy deportálták. A budapesti gettó túlélőinek számát becslés alapján mintegy 60–70 000-re teszik.

Annak idején a gettóhoz 291 ház és 4513 lakás tartozott. Nagy részükben ma is laknak; most helyreállítják, komfortosítják őket. Újjáépítik a Kazinczy utcai ortodox zsinagógát is. A többi műemlék sorsát külön tervekben rögzítették.

Németh Péter tanácselnök-helyettes szerint Európában min-

KÉP A HAJDANI GETTÓBÓL

Keresték a szeretteiket a hullahegyek között

denütt befejeződött a belső városrészek rehabilitációja. Hazánktól sem keletre, sem nyugatra nincsenek már városok, amelyek belső területe ilyen leromlott állapotban lenne. A tizenkettedik órában vagyunk. Ez a kerületi rehabilitáció az első a fővárosban. Legkésőbb 1983 elején megindul a kivitelezés munkája. Az első tömb 180 új lakása 450 millió forintba kerül. Általában pedig — a szanálás miatt — a lakásszám csökkenésével kell számolni. Lesz viszont helyette pihenőpark és egyéb, üde színfoltú terület. Pestnek ez lesz a „legzöldebb” kerülete.

A teljes rehabilitáció körülbelül 30 000 személyt érint. Velük egyenkénti tárgyalás során kell majd megállapodni, hogy ki megy vissza a régi helyére és ki óhajt máshova költözni. A kisiparosok és kiskereskedők áthelyezése ugyan csak közös gond lesz. Szeretnénk minél több kis üzletet létesíteni. Évègezt számos lakóépület földszintjéi felszabadítják majd erre a célra, különösen az átjáróházakat, mint amilyen a Rákóczi út 6. szám alatti, mely átvezet a Dohány utcába.

A tervek tulajdonképpen a „slumosodás” ellen védik a fővárost. („Slum” angol szó; jelentése zsúfolt nyomornegyed.) Az illetékesek fülében eddig mindig csak az ragadt meg, hogy a megvalósítás igen sokba kerül. (Németh Péter: „Tény, hogy az elmaradt haszon- és időtényező nem tudjuk megmondani, de hogy mibe kerül a nem cselekvés társadalmilag és gazdaságilag, azzal mindenkinek tisztában kell lennie. A további építéstudás politikailag árthatna nagyon sokat. Máskülönbben a tanácsnak a nemzeti vagyon védelme mindenképpen kötelessége, s itt erről van szó.”

Reális okfejtés, világos szavak. A tanács elképzeléseit a rehabilitációt illetően számos társadalmi aktivista segíti mindenkivel megérteni. Rendkívül nehéz, ámbar lelkesítő munka. Most már a megoldást várja a lakosság, hisz évtizedek óta hallja az ígéreteket. A részleteket azonban mindenki másként képzelel el. A Hazafias Népfőnt VII. kerületi Bizottsága számos vitafórumot rendezett az építkezések ügyében. Sok érdekes kezdeményezés, sok éles kritika hangzott el. Zajovics Jenő mérnök, a várospolitikai bizottság alelnöke például azt kifogásolta, hogy a terv túlságosan személygépkocsi-

központú, mások a szanálásokat sokallták.

Mindenki dúskál az ötletekben, hogy az 1700-as évek vége felé, a városfalakon kívül keletkezett negyed minél korszerűbb, impozánssabb legyen. Az úgynevezett intézménysor terve már végleg elfogadottnak tekinthető. Ennek során épül fel az Állami Balettintézet székháza, több szupermarket, egy 9000 négyzetméteres szálloda és ugyanilyen alapterületű szabadidőközpont, továbbá számos föld alatti autótároló, emeletes garázs stb.

Az autók „megrendszabályozását” már a közeljövőben végrehajtják. Beton virágtartókkal, láncokkal zárják el a több mint 120 éves Dohány utcai műemlék, a bizánci-mór stílusú, romantikus zsinagóga előterét (ahol jelenleg a Filmmúzeum népszerűbb vetítéseit alkalmával hármás sorokban parkolnak a gépkocsik); s más, fontos közterületeket. Az elkényelmesedett autósok manapság száz métert sem hajlandók sétálni a parkolói, hiába várja őket például a Madách téren bőséges szabad hely.

Nincs azonos típus

A legégetőbb gond a vezetékek, drótok, csövek, pincék, transzformátorok, csatornák stb. zökkenőmentes felújítása; mindez a munkálatok nélkülözhetetlen része. Emiatt Pus Lászlónak, a kerületi ingatlankezelő igazgatójának fő a legtöbbet a feje. A különböző szolgáltató rendszerek jelenleg is csak iszonyú erőfeszítés árán működnek, hiszen a szerelvények egynemelyikét az idő tájt tették a földbe, amikor a Király utcában még löversenyeket rendeztek, a Kürt utcában pedig Valero István híres selyem- és fátolygártó üzemének kezdetleges gépei zakatoltak, a környékbeli kertekben pedig selyemhernyót tenyésztett a lakosság, hogy legyen miből selymet készíteni. Erre a Hild József tervezte, nemes arányú gyárépületre nyugodtan fátalat boríthatunk, hiszen az épület megsemmisült, az üzemszerű textiltovábbtermelés (híres volt a maga idejében) már Óbuda krónikájához tartozik.

A kerületben néhány épület állagát évek óta ellenőrzik. Különösen a bauxit- és salakbetonházak lakói nyugtalanok a szanálási ter-

vek hallatán. Végleges, megnyugtató hírt senki sem tud. Az aggodalom azonban felesleges. Ezekkel az épületekkel csak akkor lesz baj, ha a falak sok nedvességet kapnak. A lakosság persze joggal kifogásolja a Hazafias Népfőnt említett fórumain, hogy a BUVÁTI-nál túl hamar mondják ki a végsőt egy-egy épületre: le kell bontani, mert menthetetlen. És ezt gyakorlatilag akkor sem fellebbezi meg senki, ha vitatható elhatározásról van szó. Részben kényelemszeretetről, részben pedig azért, hogy ne törjenek borsot az illetékes kollégák orra alá.

A tervekét kidolgozóknak gyakran égnek mered a hajuk, amikor megtudják például, hogy minden házban más-más a lakások mérete, és szinte nincs két egyforma ablaktípusa sem. A VII. kerületben az épületek 47 százaléka nem komfortos. Ahhoz, hogy a kialakítandó komfortszintvonal megfelelő legyen, csökkenteni kell a lakásszámot. A belső Erzsébetváros annak idején lápos talajra épült, s mivel sem vízszintes, sem függőleges szigetelés nincs, sok a nedves helyiség. A földszinteken csaknem mindegyik lakás szobakonyhás. Így azután nem csoda, ha errefelé a múlt „visszasírása” ismeretlen fogalom. Az első tömbből mindössze két lakó óhajt viszsza költözni. A nagy munka előzményeként — tapasztalatszerzés végett — a VII. kerületi Ingatlankezelő a Landler Jenő utca 32. szám alatti házat kísérletképpen újjáépítette. A lakóknak mindössze tíz százaléka bizonyult lokálpatriótának (nem akartak a Rotenbiller utcán túra költözni), további 15 százaléka csak a kerülethez ragaszkodott, a többiek a környezetváltozás érzelmileg nem is érintette.

Befejezés 2014-ben

Meglepő eredmény volt. Ilyesmire senki sem számított.

Legyen a szanálás a legkisebb részletéig körültekintő és mérték-tartó — ez jogos igény. Másrészt viszont a BUVÁTI álláspontja is logikus; egy belső városrészt tervezésénél „olcsójános” megoldásokkal nem szabad elválni a későbbi nagyvonalú továbbépítés lehetőségét, vagyis a jövő útját. Ennek jegyében készült el a Madách Imre útra merőleges, a Körúttal párhuzamosan futó, második számú tehermentesítő út nyomvonala, amelynek iránya: Nagymező utca, Csányi utca, Klauzál utca. A többi utca nagy részét (a kis szélesség miatt) az átmenő forgalom elől lezárják. Csak a Wesselényi—Dohány egyirányú utcápar marad meg, ahol jelenleg a trolibusz jár.

Akikben él a nosztalgia a régi sugárúterv iránt, vegyék figyelembe, hogy annak megvalósítása 900 lakás szanálásával járt volna (többek között a Dob utca egyik oldalának teljes lebontásával), így pedig mindössze 605 lakást kell szétrombolni, s egy vadonatúj kerületet kap vissza a város cserébe.

A teljes újjáépítés utolsó éve 2014. Akkorra véglegesen eltűnik a kerület hajdani, kopottas arcú-lata. A mostani lakók unokái, akik majd elgyönyörködhetnek az új városrészben, már csak a lexikonok segítségével lesznek képesek több-kevesebb hitelességgel felidézni, milyen is lehetett a hajdanvolt Erzsébetváros.

HUBA LÁSZLÓ